https://www.doi.org/10.31918/twejer. 2253.6

e-ISSN (2617-0752)   p-ISSN (2617-0744)

پەیوەندیی نێوان خەلیل خۆشەوی و شێخ ئەحمەدی بارزان لەژێر ڕۆشنایی بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا ١٩٣١ – ١٩٣٦

د. بژار عثمان أحمد

فاکەڵتیی ئاداب/ زانکۆی سۆران

bzhar.ahmed@hist.soran.edu.iq

ڕۆژ عەبدوڵڵا عادل

زانکۆی سۆران

rozh.adil@soran.edu.iq

پوختە:

کپکردنەوەی جووڵانەوەی شێخ ئەحمەدی بارزان لە لایەن حکومەتی عێراقی بە پاڵپشتیی هێزی فرۆکەوانیی بەریتانیا نەبووە هۆی لەناوچوونی جووڵانەوەی ئازادیخوازی لە دەڤەری بارزان، بەڵکو شۆڕشی یەکەمی بارزان بوو بە هۆی دەرکەوتنی چەندین سەرکردەی دیار لەناو بارزانییەکان، کە لە دیارترینیان (خەلیل خۆشەوی) بوو، ناوبراو لە دواتردا بەردەوامبوو لە جووڵانەوە و شەڕ لە دژی حکومەتی عێراقی، بۆ ئەمەش هەمیشە بە پێی ڕێنماییەکانی شێخ ئەحمەدی بارزان دەجووڵایەوە و ڕێنمایی لە شێخی بارزانەوە وەردەگرت. هەر ئەمەش بووبووە هۆی سەرئێشەیەکی زۆر بۆ حکومەتی عێراقی و ناچاری کرد داوای هاوکاری و هەماهەنگی لە بەریتانیا و ئێران و تورکیا بکات، تاکو جووڵانەوەکەی خەلیل خۆشەوی سەرکوت بکات. تەنانەت هەندێ سەرچاوە جووڵانەوەکەی خەلیل خۆشەوی بە شۆڕشێکی جیاواز لە شۆڕشی شێخ ئەحمەدی بارزانی هەژماردەکەن، لە کاتێکدا خەلیل خۆشەوی ڕێنمایی و فەرمانەکانی شێخ ئەحمەدی جێبەجێ دەکرد، هەمیشە وەکو سەرکردیەکی دڵسۆز و متمانەپێکراوی شێخ ئەحمەد بوو، هەر بۆیە جووڵانەوەکەشی تەواوکاری شۆڕشی یەکەمی بارزان بوو. بە گشتی ئەم توێژینەوەیە هەوڵێکە بۆ نیشاندانی پەیوەندیی نێوان خەلیل خۆشەوی و شێخ ئەحمەدی بارزان ١٩٣١-١٩٣٦. ئەویش بە پشتبەستن بە بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیا.

وشە کلیلییەکان: خەلیل خۆشەوی، بارزان، کورد، مێرگەسۆر، مزووری.

پەیوەندیی نێوان خەلیل خۆشەوی و شێخ ئەحمەدی بارزان لەژێر ڕۆشنایی بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا ١٩٣١ – ١٩٣٦

پێشەکی:

جووڵانەوەی خەلیل خۆشەوی ١٩٣١-١٩٣٦ لە بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا بە تەواوکاری شۆڕشی شێخ ئەحمەدی بارزان هەژماردەکرێت، چونکە ناوبراو وەکو سەرکردەیەکی سەربازیی لێهاتوو و دڵسۆزی شێخی بارزان بووە. هەروەها خودی جووڵانەوەکەی ئەو لە ئەنجامی خراپیی بارودۆخی دەڤەری بارزان و پاشگەزبوونەوەی حکومەتی عێراقی لە بەجێگەیاندنی بەڵێنەکانیان بۆ دەڤەری بارزان و بێئومێدبوونی خەڵکەکە لە حکومەتی عێراقی وایکرد ئەم جووڵانەوەیە سەرهەڵبدات و شۆڕشی یەکەمی بارزان کۆتایی پێ نەیەت. ئەمە سەرەڕای ئەوەی تەنها خەلیل خۆشەوی بڕیاری لێبوردنی لەلایەن حکومەتی عێراقییەوە بۆ دەرنەکرا، لە کاتێکدا هەموو بارزانییە بەشداربووەکانی شۆڕشی شێخ ئەحمەد لێبوردنیان بۆ کرا، ئەمەش هۆکارێک بوو کە خەلیل خۆشەوی جووڵانەکەی پەرەپێبدات.

ئەوەی لێرەدا جێگای ئاماژەبۆکردنە سەرچاوەکان لە بارەی خەلیل خۆشەوییەوە زۆر کەمن و وەکو پێویست پشتیان بە بەڵگەنامە فەرمییەکانی حکومەتی عێراقی و تورکی و بەریتانی نەبەستووە، هەر ئەمەش وایکردووە تێڕوانین و بۆچوونی جیاواز لە بارەی خەلیل خۆشەوییەوە دروستببێت. زیاتر لەوەش، شۆڕشی شێخ ئەحمەدی بارزان و خەلیل خۆشەوی بە دوو جووڵانەوەی جیاواز هەژماردەکەن. ئێمە لەم توێژینەوەیەدا باس لە پەیوەندیی نێوان خەلیل خۆشەوی و شێخ ئەحمەدی بارزان دەکەین، ئەویش بە پشتبەستن بە بەڵگەنامە بڵاونەکراوەکانی بەریتانی و تورکی. هەروەها ئامانج لەم توێژینەوەیە ئەوەیە کە تیشک بخەینە سەر خاڵە نهێنییەکانی پەیوەندیی نێوان شێخی

بارزان و خەلیل خۆشەوی لە ماوەی ساڵانی ١٩٣١-١٩٣٦، هەروەها ڕادەی هاوکاری و هەماهەنگیی نێوانیان پیشانبدەین، ئەویش بە پشتبەستن بە چەند میتۆدێکی زانستی لە پێش هەموویان میتۆدی شیکاریی مێژوویی و خستنەڕوو و شیکردنەوەی دەقی بەڵگەنامەکان وەکو سەرچاوەی یەکەم، هەروەها بەکارهێنانی سەرچاوە زانستییەکانی تر وەکو توێژینەوە زانستییەکان و نامەی ماستەر کە زانیاریی ورد لە بارەیەوە دەدەن، لە گرنگترین ئەو سەرچاوانەش (ڕۆژ عەبدوڵڵا عادل: ناوچەی بارزان لە نێوان ساڵانی ١٩٣١-١٩٤٦ (لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە)، ماستەرنامەی بڵاونەکراوە، زانکۆی صلاح الدین، هەولێر: ٢٠١٠) ، (مەسعود بارزانی: بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد ١٩٣١-١٩٥٨، و: سەعید ناکام، دهۆک: ١٩٩٨) کە نموونەی سەرچاوەی گرنگی ئەم توێژینەوەیەن، هاوکات چەندین سەرچاوەی تر کە لە لیستی سەرچاوەکاندا ڕیزبەندکراون.

لە گرنگترین ئەو ئەنجامانەی لەم توێژینەوەیەدا پێی گەیشتووین بریتییە لەوەی کە خەلیل خۆشەوی و بنەماڵەکەی پەیوەندییەکی بەهێزیان لەگەڵ شێخەکانی بارزان هەبووە. بە تایبەتی خودی خەلیل خۆشەوی یەکێک بووە لە کەسە هەرە نزیک و متمانەپێکراوەکانی شێخ ئەحمەدی بارزان. هەروەها حکومەتی بەریتانی هێندەی گرنگی بە خەلیل داوە بەهۆی کوژرانی پۆلیسێکی ئاشووری، هێندە لەبەر سەرکوتکردنی جووڵانەوەیەکی کوردی لەناو خاکی عێراقی نەبووە. لەگەڵ ئەمەشدا بۆمان دەردەکەوێت کە جووڵانەوەی خەلیل خۆشەوی درێژکەرەوەی شۆڕشی شێخ ئەحمەدی بارزانە و بەڵگەنامەکان پیشانیدەدەن کە هەمیشە بە ڕاسپاردە و ڕێنماییەکانی شێخ ئەحمەد جووڵانەوەکانی لە کوردستانی دیوی تورکیا و عێراق ئەنجامداوە.

ئەم توێژینەوەی ئێمە لە دەروازەیەک و سێ تەوەرەی سەرەکی پێکدێت، کە ئەوانیش دابەش دەبنە سەر چەند باسێک، لەوانە لە دەروازەدا باسی ڕەچەڵەکی بنەماڵەی خەلیل خۆشەوی کراوە، لە تەوەرەی یەکەمدا باسی جووڵانەوەی خەلیل خۆشەوی و پەیوەندی بە شێخ ئەحمەدی بارزان لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا کراوە. لە تەوەرەی دووەمدا باس لە دامەزراندنی پۆلیسی نانیزامی و کاردانەوەی حکومەتی عێراقی و تورکی بەرانبەر بە پەیوەندیی نێوان خەلیل خۆشەوی و شێخ ئەحمەدی بارزان لە باکووری کوردستان کراوە و لە تەوەرەی سێیەمدا باس لە هەماهەنگیی حکومەتی عێراق لەگەڵ وڵاتانی دراوسێ و کوژرانی خەلیل خۆشەوی لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا کراوە. هەروەها توێژینەوەکەمان بە خستنەڕووی چەند ئەنجامێک کۆتایی پێ هێناوە.

بێگومان هیچ کارێک بێ هەڵە و بێ کەموکوڕی نابێت، بەڵام ئەوەی گرنگە ئێمە هەوڵمانداوە بەو پەڕی ئەمانەتەوە ڕووداوە مێژووییەکان تۆماربکەین و هەڵسەنگاندنیان بۆ بکەین، ئەویش بە پاڵپشتیی بەڵگەنامە بەریتانی و تورکییەکان.

دەروازە: بنەماڵەی خەلیل خۆشەوی و پەیوەندییان بە جووڵانەوەکانی ڕزگاریخوازی بارزان:

خەلیل کوڕی خۆشەوی کوڕی ئاڤدیش عومەر عیسایە، لە ساڵی ١٩٠٦ لە گوندی (سێلکێ) لە ناوچەی (مزووریی باڵا - بارزان) لەدایکبووە، ناوبراو جێگای متمانەی هۆزی مزووریی باڵا بووە، کەسێکی هەرە نزیکی شێخ ئەحمەد بارزانی بووە، یەکێک بووە لەو کەسانەی کە شێخ پشتی پێی بەستووە (جاف، ٢٠٠٧، ٢٧). لە شەڕکردندا کەسێکی لێهاتوو و چاونەترس بووە (إسماعیل، ١٩٩٨، ١٥٤). لە ساڵی (١٩٣٦) لەلایەن

دەسەڵاتدارانی بەغداوە لەگەڵ (سەلیم)ی برای دەکوژرێن و سەری خەلیل خۆشەوی لە لاشەی جیادەکرێتەوە (جاف، ٢٠٠٧، ٣٧).

سەبارەت بە پەیوەندیی نێوان بنەماڵەی خەلیل خۆشەوی و جووڵانەوەکانی ڕزگاریخوازی بارزان دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی (ئاڤدیش - عودیش)ی باپیری (خەلیل خۆشەوی)یەوە، کە چوونەتە پاڵ بنەماڵەی شێخانی بارزان، باپیری خەلیل (ئاڤدیش) موریدی شێخ محەممەدی باوکی شێخ ئەحمەدی بارزان بووە، سەردانی بارزانی کردووە بڕوای تەواوی بە (تەکیە و هزر و بیر و بۆچوونەکانی بارزان) هەبووە، بە تایبەتی لە بابەتەکانی خوداناسی و چاکسازییە کۆمەڵایەتییەکاندا (سێلکی، ٢٠٠٦، ١٠). لە سەردەمی شێخ عەبدولسەلامی دووەم، کە لە دوای باوکی (شێخ محەممەدی بارزان) دەسەڵاتی بارزانی گرتۆتە دەست، ئەوا عاڤدیشی باپیری خەلیل وەکو کەسێکی دڵسۆزی شێخ عەبدولسەلام و سەرکردەیەکی سەربازیی لێهاتووی شێخ عەبدولسەلام بووە(BOA. İ__HB___00165_00001_001_001). لەدواتریشدا باوک و مامی خەلیل بە ناوەکانی (خۆشەوی و عیسا) وەکو سەرۆکهۆزی مزووری دێنە ناو (فیدراسیۆنی بارزان)[1] هوە و پەیوەندییان بە شێخەکانی بارزانەوە کردووە، لەسەر ڕێچکەی باوکی خۆیان بەڵێن و سۆزی خۆیان بۆ بارزان نوێ و دووپاتکردووەتەوە، هەربۆیە خۆشەوی ناوچەی مزووریی باڵا بە بارزانەوە دەبەستێتەوە و، ملکەچی خۆی و ناوچەکەی بۆ بارزان پیشاندەدات، هەروەها دەبێتە یەکێک لە فەرماندەکانی هێزی بارزان لە دژی عوسمانییەکان. لەکاتی هێرشی عوسمانییەکان بۆ سەر بارزان، خۆشەویی باوکی خەلیل بەرگرییەکی ئازایانە دەکات، لە شەڕێکی نێوان موریدانی بارزان و سەبازانی دەوڵەتی عوسمانیدا براکەی خۆشەوی بە ناوی (عیسا) دەکوژرێت (عادل، ٢٠١٠، ٥٤).

لە سەردەمی شێخ ئەحمەدی بارزاندا، کوڕە گەورەکەی خۆشەوی بە ناوی (خەلیل) لە پاش کۆچی دوایی باوکی (واتە: خۆشەوی)، بە پاڵپشتیی هۆزەکەی خۆی (مزووریی باڵا) دەبێتە سەرۆکی هۆزەکە و دەبێتە کەسێکی دیار و لێهاتوو وەک سەرکردەیەک لەناو ڕیزەکانی جووڵانەوەی دژ بە حکومەتی عێراقی و بەریتانیا (سێلکی، ٢٠٠٦، ١٦-١٨، ٢٠). لەمەشەوە دەردەکەوێت بنەماڵەی خەلیل خۆشەوی هەر لە زووەوە پەیوەندییان بە بارزان و شێخانی بارزان کردووە، هەروەها بوونەتە جێگای متمانەیان و توانیویانە هۆزی مزووریی باڵا ببەستنەوە بە بارزان و ببن بە نوێنەری هۆزەکەیان لە لایەن شێخانی بارزانەوە. تەنانەت بەڵگەنامە بەریتانییەکانیش کەسایەتیی خەلیل خۆشەوی و ڕادەی پابەندبوونی بە شێخ ئەحمەدی بارزانمان پیشاندەدەن، کە خەلیل خۆشەوی بە تەواوی لە ژێر کاریگەریی شێخ ئەحمەدی بارزان بوو، وەکو دەردەکەوێت لە سەرەتای پەیوەندیی نێوان بارزان و مزوورییەکان لە ئاستێکی بەهێزدا نەبووە، بەڵام بنەماڵەی خەلیل خۆشەوی هۆکارێکی یەکلاکەرەوە بوونە بۆ ئەوەی عەشیرەتی مزووریش بچێتە ناو فیدراسیۆنی بارزان، هەروەکو لە ڕاپۆرتێکی هێزی سەربازیی بەریتانیدا ئاماژە بە دڵسۆزیی خەلیل خۆشەوی بۆ شێخ ئەحمەدی بارزان دەکات و دەڵێت "لەم دەڤەرەدا سەرۆکێکی ڕاستەقینە نییە، چونکە هەموو کەسێک لە ژێر فەرمانی شێخ ئەحمەدی بارزانە. هەرکاتێک کاریگەریی ئەو نەمێنێت محەممەد ئەمین ئاغا دەبێتەوە سەرۆکی هۆز. خەلیل دڵسۆزترین ئاغای مزوورییەکانە بۆ شێخ ئەحمەدی بارزان، ئەوانی تر تەنها لە بەر ترس گوێڕایەڵیی ئەو دەکەن.(Military Report, 1929, 259) لەگەڵ ئەمەشدا خودی دڵسۆزی بنەماڵەی خەلیل لە دوای کوژرانی خەلیل خۆشەویش هەر بەردەوامبووە، بەڵکو دوای ئەوەش کوڕێکی خەلیل بە ناوی (خۆشەوی) وەکو یەکێک لە بارزانییەکانی تری ئەوکاتە دەچێتە مهاباد و لە بەرگریکردن لە کۆماری کوردستاندا گیانی دەسپێرێت (ڕۆژنامەی کوردستان، ١٣٦٥، ٦٢).

تەوەرەی یەکەم: جوڵانەوەی خەلیل خۆشەوی و پەیوەندی بە شێخ ئەحمەدی بارزان لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا:

باسی یەکەم: هۆکارەکانی سەرهەڵدانی جووڵانەوەی خەلیل خۆشەوی و پەیوەندی بە شێخ ئەحمەدی بارزان لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا:

لەدوای ڕۆیشتنی شێخ ئەحمەدی بارزان بۆ تورکیا و کۆتاییهاتنی ڕاپەڕینی یەکەمی بارزان، هەروەها بە دامەزراندنی بنکەکانی پۆلیس و هاتنەژورەوەی هێزەکانی حکومەت لە گوندە جیاجیاکانی ناوچەی بارزاندا کۆتاییپێنەهات (الحسني، ١٩٨٢، ١٤١). تەنانەت بەڵگەنامەیەک لە ئەرشیفی کۆماری تورکیادا، ئاماژە بە جووڵانەوەکەی شێخ ئەحمەدی بارزان و هاتنی بۆ ناو خاکی تورکیا لەوکاتەدا دەکات، کە بۆ ئەمەش بە بەردەوامی حکومەتی تورکیا چاودێریی تەواوی بارزانییەکانی کردووە و بڕیاریانداوە هیچ هاوکارییەکی شێخ ئەحمەد نەکەن (T.C. Hariciye Vekaleti, 1933,2) . حکومەت هەوڵیدا سەرکردە بارزانییەکان بە شێوازی فرتوفێل و بەڵێن پێدانی دوور لە ڕاستی دەستبەسەربکەن، بارزان بووبووە جێگای مەترسیی حکومەت و بە بەردەوامی بە چاوی ترسەوە سەیری بارزان و ناوچەکەیان دەکرد، لەم هەوڵەدا حکومەت توانی (وەلی بەگ)ی سەرکردە لەگەڵ چەند بارزانییەک بگەڕێنێتەوە، ئەویش بە بەرانبەر بە دابینکردنی کار بۆیان و مووچە پێدانیان، کە تەنها مەبەستی حکومەت بریتیبوو لەوەی واز لەکاری چەکداری بهێنێت (شێروانی، ٢٠٠٨، ٢٦٨-٢٧٠)، بەڵام بێئومێدیی بارزانییەکان لە بەڵێنەکانی حکومەت سەبارەت بە ئاوەدانی و بوژانەوەی ناوچەکەیان، و سەختی و دژواربوونی بارودۆخی دانیشتووانی ناوچەکە بە تایبەتی لە ڕووی ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە، جگە لە گەمارۆدانی سەربازیی ناوچەکەیان (جوندیانی، ٢٠٠٣، ١١١٣) وایکرد بارزانییەکان لە دەوروبەری (خەلیل خۆشەوی) کۆببنەوە

دەستیانکرد بە جووڵانەوە (لازاریف، ٢٠٠٨، ٣٨١). بۆ ئەمەش دەتوانین بڵێین هۆکارێکی تری سەرهەڵدانی ئەم بزوتنەوەیەی خەلیل خۆشەوی، جگە لە داواکردنی خەلیل خۆشەوی لە لایەن حکومەتی عێراقی و بەریتانییەوە کە ئەمەش وایکرد ئەستێرەی خەلیل خۆشەوی زیاتر بدرەوشێتەوە، لە هەمان کاتدا کێشە و دەردەسەری بۆ دروستبببێت تاکو ڕۆژی کوژرانیشی، ئەوا بریتی بوو لە تاوانبارکردنی خەلیل خۆشەوی بە کوشتنی پۆلیسێکی مەسیحی (ئاسوری)، کە ئەمەش ببووە هۆی ئەوەی خەلیل خۆشەوی بەدەر بێت لە هەموو لێخۆشبوونەکانی حکومەتی عێراقی و تەنانەت بەریتانییەکانیش سووربوون لەسەر دەستگیرکردنی ناوبراو، چونکە پێیان وابوو بە ئەنقسەت پۆلیسە مەسیحییەکەی کوشتووە.(Monthly Intelligence Summaries, Iraq, 1935, 4) هەروەها بێئومێدیی بارزانییەکان لە بەڵێنەکانی حکومەت، ئاوارەبوون و سووتانی گوندەکانیان بە پاڵپشتیی هێزی ئاسمانیی بەریتانیا، بارودۆخێکی یەکجار سەختیان بۆ دروستکردبوو، ئەمانەش وایانکرد بیر لەوە بکەنەوە بە هێزی خۆیانەوە ناوچەی خۆیان لە پاشماوەکانی سوپا پاکبکەنەوە و بگەڕێنەوە بارودۆخی جارانی خۆیان و لەسەر زێدی خۆیان گوزەران بکەن. خەلیل خۆشەوی یەکێک بووە لەو کەسانەی بەدیهێنانی مافی ئۆتۆنۆمی بۆ باشووری کوردستان دەویست (عادل، ٢٠١٠، ٥٧).

باسی دووەم: پەیوەندیی خەلیل خۆشەوی لەگەڵ شێخ ئەحمەدی بارزان لە باکووری کوردستاندا:

خەلیل خۆشەوی لە بەهاری ساڵی ١٩٣٣ وەک سەرکردەیەک بە فەرمانی شێخ ئەحمەد و مەلا مستەفا لەگەڵ چەند جەنگاوەرێک لە ناو گوندەکانی هۆزی گەردی لە سەر سنووری تورکیا و عێراق مابوونەوە، ناوەناوە خۆیان دەپەڕاندەوە ناو خاکی عێراق (ناوچەی بارزان) و

دەگەڕانەوە ناو سنووری تورکیا، دواتر لە کۆتاییی هاوینی هەمان ساڵ گەڕانەوە بارزان (جوندیانی، ٢٠٠٣، ١١٣٠) .

لەسەر فەرمانی شێخ ئەحمەد، بۆ ماوەیەک خەلیل خۆشەوی لە گوندی (ببانا) نیشتەجێ دەبێت، لە شوباتی ساڵی ١٩٣٤، بۆ ئەوەی حکومەت پێی نەزانێت (عادل، ٢٠١٠، ٥٩). پاش تێپەڕبوونی ماوەیەک دوو پۆلیس لە بارزانەوە بە مەبەستی کۆکردنەوەی دار بەرەو گوندی (ببانا) ڕۆیشتن، لە ناو گوندی ناوبراودا چاویان بە خەلیل خۆشەوی دەکەوێت، بەرەو ئەو خانووە دەڕۆن کە تێدا نیشتەجێیە و، داوای لێ دەکەن خۆی بە دەستەوە بدات، خەلیل واهەست دەکات گوند لەلایەن هێزەکانی حکومییەوە گەمارۆدرابێت، بۆ مەبەستی گرتنی ئەوهەڵاتووان، لە ئەنجامدا خەلیل ڕووبەڕوویان دەبێتەوە یەکێک لە پۆلیسەکان دەکوژێت، پولیسەکەی تر بەرەو ناو گوندی ناوبراو ڕادەکات و لەلایەن خەڵکی گوندەوە دەکوژرێت، بەڵام بۆ سەلامەتیی گوندەکە بە حکومەت ڕادەگەیەنن گوایە خەلیل هەردوو پۆلیسەکەی کوشتووە، دواتر گوندی بەجێهێشتووە (جوندیانی، ٢٠٠٣، ١١٣١-١١٣٢). دوو پولیسەکە پێش ئەوەی بکوژرێن، کاتێک گەمارۆی ئەو خانووەیان دابوو کە (خەلیل خۆشەوی)ی تێدا نیشتەجێبوو نەیانزانی بوو کە (خەلیل)ە، بە ئەشقییان ناساندبوو، داوایان لە موختاری گوند کردبوو کە بنکەی پولیسی بارزان ئاگاداربکاتەوە بۆ ئەوەی هێزیان بۆ بنێرێت تاکو دەستبەسەریان بکەن، بەڵام هێزی بارزان وەڵامیان دەداتەوە هەرچی زووە بگەڕێنەوە و گوتبوویان "ئەوانمان ناردووە بۆ کۆکردنەوەی دار، نەک بۆ گرتنی ئەشقییەکان"، بەڵام بەر لە گەیشتنی وەڵام بۆیان دوو پولیسەکە دەکوژرێن (شێروانی، ٢٠٠٨، ٢٦٩).

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت شێخ ئەحمەد هەوڵیداوە بەردەوام ئاگای لە خەلیل خۆشەوی بێت و لە بەریتانیا و حکومەتی عێراقی

بیپارێزێت، بۆیە لە گوندی بیانای داناوە کە زۆر نزیکە لە بارزان، تاکو بە بەردەوامی هەماهەنگی یەکتر بکەن، لە ئەنجامدانی چالاکینواندنیان دژی هێزە حکومییەکان، ئەمەش ئەوە دووپاتدەکاتەوە کە خەلیل کەسێکی نزیک و دڵسۆزی شێخ ئەحمەدی بارزان بووە.

تەوەرەی دووەم: دامەزراندنی پۆلیسی نانیزامی و کاردانەوەی حکومەتی عێراقی و تورکی بەرانبەر بە پەیوەندیی نێوان خەلیل خۆشەوی و شێخ ئەحمەدی بارزان لە باکووری کوردستان:

باسی یەکەم: هەڵویستی حکومەتی عێراقی بەرانبەر بە پەیوەندیی نێوان شێخ ئەحمەدی بارزان خەلیل خۆشەوی لە کوردستاندا:

حکومەتی عێراقی لە ساڵی ١٩٣٤ تەواوی خانەوادەی بنەماڵەی بارزانی گواستەوە بۆ شاری مووسڵ، بە تۆمەتی ئەوەی یارمەتیی خەلیل خۆشەوی دەدەن و هانیدەدەن لە کاری ئەشقی بوونی دژی حکومەت (بی رەش، ١٩٨٥، ٩١). لە یەکەمین ساڵی دوورخرانەوەیاندا بۆ شاری موسڵ، خانەوادەی بارزانی جۆرە سەربەستییەکیان پێ درابوو، بەڵام لە کاتی زیادبوونی چالاکییەکانی بزووتنەوەی خەلیل خۆشەوی، باروگوزەرانی ئەوانیش گوڕانی بەسەرداهات سەربەستییەکەیان وەک خۆی نەما (البوتاني، ٢٠٠١، ٥٢٧-٥٣٠). تەنانەت بەڵگەنامە بەریتانییەکانیش ئاماژە بۆ ئەمە دەکەن ماڵی شێخ ئەحمەدی بارزانی لە مووسڵ پشکنراوە لەلایەن پۆلیسەوە لە مانگی تشرینی دووەم و بەڵگەیەک دۆزراوەتەوە کەوا ئەو لە پەیوەندیدا بوو لەگەڵ خەلیل خۆشەوی، هەر بۆیە ئەو (شێخ ئەحمەد) و پێنج کەسی تری دەستبەسەرکراوی بارزانی گوازرانەوە بۆ شاری حلە (Anuual Reports 1932-1938, 1955, 22-23).

خەلیل خۆشەوی کاری بۆ گەڕانەوەی خانەوادەی بارزان و دەرکردنی هێزی چەکداری لە ناوچەی بارزان دەکرد، تا لە زوڵم و

زۆرداریی حکومەتی پادشایی و ڕزگاربوونی خەڵکەکە دەکرد، لە پێناو خۆبەدەستەوەنەدانی هیچ کەس و لایەنێک پەنا دەباتە بەر شاخ لەگەڵ چەند کەسانێکی نزیک لە خۆی لە خزم و دۆستانی، بە تایبەتی دوای ڕووداوی گوندی ببابا و کوشتنی دوو پولیسەکە، دواتر ئەو سەرکردە بارزانییانەی کە لە ڕەشبگیریی حکومەت ڕزگاربوون لە ساڵانی ١٩٣٣-١٩٣٤، وەک (ئەحمەد نادر، وەلی بەگ، عەبدوڵڵا کرکەموویی) کە (سێ) سەرکردەی نزیکی شێخ ئەحمەد بوون، لەگەڵ ژمارەیەک لە بارزانییەکان بەوپەڕی شانازییەوە چوونە پاڵ بزووتنەوەکەی خەلیل خۆشەوی، بە تایبەتی دوای ئەوەی زانییان خەلیل خۆشەوی بە فەرمانی شێخ ئەحمەد و مەلامستەفا کاردەکات، ژمارەیان زۆر زیاتربوو، تا لە کۆتایی ساڵی (١٩٣٤) ژمارەیان گەیشتە (٧٠٠) کەس (جوندیانی، ٢٠٠٣، ١١٣٣-١١٣٤).

چەکدارانی خەلیل خۆشەوی بۆ پاراستنی ناوچەکە و ڕووبەڕووبوونەوەی پۆلیس بۆ سەر سێ بەرە دابەشبوون، هەروەکو دەڵێت" وادیارە کە یاخیبووەکان دابەشبوون بەسەر سێ گرووپی سەرەکی، کە وا ڕاگەیەنراوە شوێنیان و هێزیان و سامانیان بەم شێوەیەی خوارەوە بێت: گرووپی یەکەم، کە پێکدێت لە نزیکەی ٥٠ پیاوی چەکدار لە ژێر سەرکردایەتیی مەلکۆی ژاژوک (1 D/NW. 10.c) کە کەسایەتییەکی دیاری هۆزی شێروانییە و چووە پاڵ خەلیل خۆشەوی لە مانگی تشرینی یەکەمی ١٩٣٤، چوو بۆ ناوچەی بیاو (ڕۆژئاوای مێرگەسۆر و ڕۆژهەڵاتی ڕووباری زێی گەورە). بە هەر حاڵ، لە ئەنجامی چالاکیی پۆلیس لە سووتاندن و چۆڵکردنی گوندەکان لەم ناوچەیە (وەک ئەوەی کە باسکراوە لە بڕگەی ١٠٧)، هەرزوو ئەم گرووپە لە دەستکەوتنی پێداویستیەکان دووچاری سەختی بوونەوە. بۆیە مەلکۆ لەگەڵ ٢٥ شوێنکەوتوو (١٤ لەوان چاکدار بوون) سەردانی (ڕێزان)ی کرد و داوای لە وەلی بەگ (ئولیابەگ) کرد هەڵبستێت بە ڕێکخستنی دەخالەت

بۆیان لەگەڵ حکومەت. هێزی زەبروەشێنی پۆلیس ڕازی بوو بە پەسەندکردنی دەخالەتیان بەو مەرجەی تفەنگەکانیان ڕادەستبکەنەوە. لە سەرەتادا مەلکۆ دوودڵ بوو، بەڵام دواتر چەکەکانیان ڕادەستکردەوە. لەوە تێدەگەین کەوا ولی بەگ وەک گەرەنتییەک خۆی دەنوێنێت بۆ ڕەفتاری باشی مەلکۆ. گرووپێکی تر (گرووپی دووەم) کە پێکهاتبوو لە نزیکەی ٥٠ پیاوی چەکدار لە ژێر سەرکردایەتیی (ئەحمەد نادر)، کەسایەتیی ناوداری هۆزی شێروانیی ناوچەی بارزان، کەوا هاتە پاڵ خەلیل خۆشەوی لە مانگی حوزەیرانی ١٩٣٤، لە ناوچەی مێرگەسۆر. بڕوا وابوو کە ئەوان پێداویستییەکان بەدەستدێنن لە ڕێگەی هاوکاریکردنی ئەحمەد ئاغای مێرگەسۆر، کەوا خزمی ئەحمەد نادرە و بەم دواییە لە سۆران ژیاوە. (1 D/NW. 16.c) ئێستا ئەحمەد ئاغا فەرمانی پێ کراوە بجووڵێت بۆ گۆڕەتوو (D/NW. 10.c١) ، کە یەکێکە لەو گوندانەی بە پۆلیسی تایبەت پاسەوانی کراوە (بڕگەی ١٠٧)، هیواش وایە کە ئەم گرووپەش بەهەمان شێوە زوو بە سەختی پێداویستییەکانیا دەستبکەوێت. بە هەر حاڵ، دەنگوباسێکی پشتڕاستنەکراوە لە سەرچاوەیەکی دژبەر بە فارس ئاغای زێباری باسی لەوە کرد کەوا ئەحمەد نادر لەگەڵ ٢٦ شوێنکەوتووی یاخیبووی پەنادراون وەک پەنابەر لەلای فارس ئاغا نیشتەجێکراون لە ناوچەی هۆزی زێباری بەبێ ئەوەی کە دەسەڵات (حکومەتی عێراقی) زانیاری هەبێت. گرووپی سێیەمیش کە پێکهاتبوو لە ٨٠-١٠٠ پیاوی چەکدار لە ژێر سەرکردایەتیی خەلیل خۆشەوی و براکەی سەلیم خۆشەوی و عبدالله کرکەمۆیی، کە کەسایەتییەکی شێروانییە دەکەوێتە ناوچەی مزووریی باڵا. لە ٢٩ی ئازار کەتیبەیەک لە نزیکەی ٥٩ پیاوی هێزی زەبروەشێنی پۆلیس لە دەوروبەری گوندی بێدیال ڕووبەڕووی بەشێک لەم گرووپە بووەوە (١ .D/NW. 2.d) ڕاگەیەنرا کەوا قوربانییەکان بریتیبوون لە کوژرانی یەک پۆلیس و کوژرانی شەش یاخیبوو و دوو یاخیبووش بریندارببوون، کە یەکێکیان دەستگیرکراوە " لە (Monthly Intelligence Summaries, Iraq, 1935, 9-10).

دواتردا حکومەتی عێراقی لێبوردنی بۆ گشت خەڵکی بارزان دەکرد و ئەوانەی دەستگیرکرابوون و ئەوانەی ڕاگوێزرابوون توانیان بگەڕێنەوە بۆ زێدی خۆیان، ئەمەش بە هۆی ڕۆژی لەدایبکوونی مەلیک غازییەوە بوو، چونکە لە ٢١ی ئادار بە بۆنەی ڕۆژی لەدایکبوونی غازی پاشا (مەلیک غازی)، هەموو ئەوانەی کەوا دوورخرابوونەوە لە ناوچە سەخت و ئاڵۆزەکان لە ماوەی ئۆپەراسیۆنەکانی دژی خەلیل خۆشەوی ڕێگەیان پێدرا کە بگەڕێنەوە بۆ زێدی خۆیان، هەروەها لە مانگی تشرینی دووەم هەموو ئەو بارزانییانەی کەوا زیندانی کرابوون لە ڕێگەی حوکمدانی دادگای ئەحکامی عورفی ئازادکران، ئەمەش بەپێی لێبوردنێکی گشتی کە لەلایەن حکومەتەکەی (حکمت سلێمان)ەوە ڕاگەیەنرا (Anuual Reports 1932-1938, 1955, 63) .

ئەوەی لێرەدا دەردەکەوێت پابەندیی بارزانییەکان بە بڕیاری شێخەکان، وایکردووە ژمارەی چەکدارانی بزووتنەوەکە زیادبن، هەروەها لێهاتوویی سەرکردە بارزانییەکان لە دابەشکردنی هێزیان بۆسەر دوو ناوچەدا بەدیاردەکەوێت کە بیریان لەوە کردووتەوە شوێنی هەستیار و سەخت هەڵبژێرن لەسەر سنووری هەردوو وڵاتدا، و هەستیان بە مەترسییەکانی تورکیا کردووە و بیریان لەوە کردووەتەوە دوو بەرەی بەرگری دابمەزرێنن بۆ ئەوەی حکومەتەکان بە ئاسانی جەخت نەکەنە سەر ناوچەی بەرگرییان، لەگەڵ ئەوەشدا لە دوو بەرەدا دەتوانن یارمەتی یەکتر بدەن لە کاتی شەڕدا و بەهانای یەکترەوە بچن.

باسی دووەم: دامەزراندنی پۆلیسی نانیزامی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی جوڵانەوەکەی خەلیل خۆشەوی:

لە ئەنجامی بەرتەسکبوونەوەی سنووری جوگرافیای خەلیل خۆشەوی و لایەنگرەکانی لەلایەن پۆلیسەوە، ئەوا ناچار ڕووبەڕووی چەند پێکدادانێک بوونەوە، بەڵگەنامە بەریتانییەکان ئاماژە بە چەندین

پێکدادان دەکەن، لەوانە؛ "دۆخی کوردستان لە سەرەتای ساڵەکەدا زۆر جێگای نیگەرانی بوو و گرووپە لەیاسادەرچووەکان دانیشتووانیان دەترساند لە هەریەکە لە ناوچەکانی سلێمانی و مێرگەسۆر، لە سلێمانی بەتالیۆنی دووەمی سنوور شەڕێکی سەرکەوتووانەی بەرپاکرد لەگەڵ ڕێگرەکان لە مانگی ئازار و دەستیان بەسەر دۆخەکەدا گرت، بەڵام لە مێرگەسۆر کوردێک بە ناوی خەلیل خۆشەوی گرووپێکی کۆکردەوە کە دەگوترا زیاتر بوون لە ٢٠٠ کەسی بەهێز. هەربۆیە ڕێ و شوێنی کارا گیرانەبەر لەدژی ئەوان و خاڵەکانی پۆلیس لە ناوچەی بارزان لەلایەن سوپاوە وەرگیران و ڕێکارەکان گیرانەبەر بۆ هاوکاریکردن لەگەڵ هێزەکانی تورکیا لەوبەری سنوور. لەگەڵ ئەوەشدا تاکو مانگی٧ ئاب هێزێک لە سێ بەتالیۆن کۆکرایەوە و بۆ بەدیهێنانی هەر سەرکەوتنێک ئەحکامی عورفی ڕاگەیەنرا" (Annual Reports, 1932-1938, p.55)، بەڵام دەبینین ئەم هێزانەی پۆلیس دووچاری چەندین شکستی کوشتاریی زۆر بوونەوە، هەر ئەمەش وایکرد حکومەت بیر لە دامەزراندنی هێزی پۆلیسی نانیزامی بکاتەوە، چونکە سەرەڕای هاوکارییەکانی سوپای تورکیا و هێزە ئاسمانییەکانی بەریتانیا، ئەوا نەیاندەتوانی کۆنترۆلی ناوچەکە بکەن و پێویستییان بە هاوکاریی خەڵکی ناوچەکە هەبوو، تاکو لەو ڕێگایەوە بتوانن بە شێوەیەکی باشتر جووڵانەوەکەی خەلیل خۆشەوی کۆنترۆڵ بکەن و ڕێگای چالاکییەکانی لێبگرن، بۆ ئەمەش لە چەندین هۆز و خەڵکی گوندی ناوچەکانی بارزان خەڵکیان بۆ پۆلیسی نانیزامی دامەزراند، هەر لەمبارەیەشەوە لە بەڵگەنامەیەکی بەریتانیدا، لە ڕاپۆرتێکدا بە ناونیشانی هێزی سەربازی (Military Forces) کە باس لە تۆمارکردنی ئەندامانی عەشیرەتە عەشائیرییەکان دەکەن و بە پۆلیسی نانیزامی (Irregular Police) لە ساڵی ١٩٣٤ دادەمەزرێندرێن، هەروەک لە لاپەڕە (٥)دا دەڵێت " پۆلیسی نانیزامی. سیاسەتی حکومەت بۆ ناونووسکردنی پیاوانی هۆزەکان وەک پۆلیسی نانیزامی بۆ بەهێزکردنی ئەو هێزەی پۆلیس کە بەشدارییان پێدەکرێت لە ئاسایشی سنوورەکان

ڕەخنەی لێگیرا لە برگەی ١٧٩ی کورتەی هەواڵگەری بۆ مانگی حوزەیرانی ١٩٣٤، لەسەر بنچینەی ئەوەی کە ئەو دەسەڵاتە دەدات بە پیاوانی هۆزەکان و سەرکردەکانیان، کە بە سروشتیان بێ یاسان و کەم سەرپەرشتییان لەسەر دەکرێت، کە ڕەفتار بکەن لەسەر بنەمای دەستپێشخەرییان لەگەڵ بوونی دەسەڵاتی حکومەت لە پشتیان. لەبەرئەوەی کە هۆزە جیاوازەکان، هەروەها تەنانەت خانەوادەکانیش لە تاکە هۆزێکدا، بە زۆری دژایەتیی زیانەکانی سیاسەتەکە دەکەن دەکرێ ستایش بکرێ. لەگەڵ ئەوەشدا کە حکومەت دووپات لەوە دەکاتەوە کە نەخشەکە نەخشەیەکی جێگای ڕەزامەندییە، چونکە پیاوانی هۆز هەردەم بەکاردەخرێن لە تێکەڵکردنیان لەگەڵ پۆلیسی نیزامی و نەک بە شێوەی سەربەخۆ"(Monthly Intelligence Summaries, p.5). هەروەها لە خاڵی (٣٨) لە هەمان لاپەڕەدا باسی دامەزراندنی ٣٠ کەس لە عەشیرەتە کوردییەکان وەکو پۆلیسی نانیزامی دەکات بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە گوندەکانی خۆیان و ڕێگەبگرن لە جووڵانەوەی خەلیل خۆشەوی و ڕێگە نەدەن خەلیل خوشەوی لە ناوچەکانی ئەرگوش[٢] هاوکاری بکرێت و بمێنێتەوە، هەروەکو ناوەرۆکی بەڵگەنامەکە دەڵێت: "سی (٣٠) پیاو لە عەشیرەتەکانی هەرکی بیناجی لە گوندەکانی ئەرگوش و بەنان (١. C/SW. 27. a. and 26. d) وەکو پۆلیسی نانیزامی دامەزرێنراون، بۆ ئەوەی بچنە گوندەکانی ناوچەکانی خۆیان و تاکو دڵنیایی بدەن لەوەی، کە لەکاتەکانی دواتردا دانیشتووانی ناوچەکە (واتە گوندی ئەرگوش و بەنان) پەنای خەلیل خوشەوی و هاوەڵانی نەدەن تاکو لە ناوچەکەدا بمێنێتەوە" (Monthly Intelligence Summaries, p.5).

[٢] ئەوەی جێگای ئاماژەیە، ژمارەیەکی کەم لە خەڵکی ئەرگوش هاوکاریی سوپای عێراقییان کردووە لەدژی جوڵانەوەکەی خەلیل خۆشەوی، لەمبارەیەوە سەعیدی کوڕی خەلیل خۆشەوی دەڵێت "بەڵێ پۆلیسەکان بۆ دژایەتیکردنی خەلیل خۆشەوی دامەزرێنرابوون، تەنانەت

ڕاسپێردرابوون کە بەرهەمی هەموو درا و درەختەکانی ناوچکە هەیە لێی بکەنەوە، تاکو چەکدارانی خەلیل خۆشەوی لەدواتردا لە بەرهەمی دارەکان سوودمەند نەبن"(چاوپێکەوتن لەگەڵ سەعید خەلیل خۆشەوی، ٢٠٢٢/٥/٢٥.)، ئەمە لەکاتێکدایە کە خودی بەڵگەنامەکەش گەواهی ئەوە دەدات کەوا خەڵکی ئەرگوش هاوکاری جولانەوەکەی خەلیل خۆشەوییان کردووە. لە لایەکیتریشدا، ئەرگوشییەکان لە هەموو شۆڕش و ڕاپەرینەکانی ناوچەی بارزان بەشدارییان کردووە و ڕۆڵیان بینیوە، پێدەچێت سروشت و سەختیی ناوچە شاخاوییەکەی گوندی ئەرگوش، هەروەها هەڵکەوتەی جوگرافیی (چیای گۆڤەند)[٣] هۆکاری یارمەتیدەر بێت بۆ بەشداریی ئەوان لەم جووڵانەوانە، تەنانەت لە زۆربەی جوڵانەوەکانی بارزاندا، بارزانییەکان بۆ پەڕینەوە بۆ تورکیا و هەروەها بۆ بەدەستهێنانی هاوکاریی جۆراوجۆر بۆ جولانەوەکاینان، ئەوا چیای گۆڤەندیان وەکو دەروازەیەک بۆ کارەکانیان بەکارهێناوە. جگە لەمەش پابەندبوونی ئەرگوشییەکان بۆ (فیدراسیۆنی بارزان) پێدەچێت هۆکاری سەرەکی بێت بۆ ئەوەی بەشداری هەموو جووڵانەوەکانی بارزان و شێخانی بارزان بکەن.

تەوەرەی سێیەم: هەماهەنگیی حکومەتی عێراق لەگەڵ وڵاتانی دراوسێ و کوژرانی خەلیل خۆشەوی لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانی بەریتانی و تورکیدا:

باسی یەکەم: هەماهەنگی حکومەتی تورکیا و عێراق لەدژی خەلیل خۆشەوی و لایەنگرانی:

بەڵگەنامە بەریتانی و تورکی و عێراقییەکان پیشانماندەدەن، کە هەر لە زووەوە تورکیا هاوکاریی حکومەتی عێراقی کردبێت بە مەبەستی لەناوبردنی شۆڕشگێڕان، ئەنجامدانی هەر کارێک دژی چەکدارانی خەلیل خۆشەوی و لایەنگرەکانی ئەستەم بوو، کە بە یاخیبوون و لە یاسادەرچوون لە قەڵەمدەدران. بەڵگەنامە بەریتانییەکان ئاماژە بۆ ئەوە

دەکەن کە حکومەتی عێراقی داوایان لە تورکیا کردووە بۆ دەرکردنی خەلیل خۆشەوی و لایەنگرەکانی لە گوندی (بێرۆخ) لە خاکی تورکیادا، لە کۆتایی مانگی شوباتدا، دەسەڵاتەکانی مووسڵ جاربەجار داوایان لە بەڕێوەبەریی گرانا (1 C/SW 33.b) و قایمقامی دزێی گەوەڕ (1.C.B.2) سەر بە تورکیا دەکرد کە خەلیل خۆشەوی دەربکەن لە ناوچەی گەردیی تورکیا، کە وا ڕاگەیەنراوە لەلایەن دەسەڵاتدارانی تورکیا لە وان یەک بەتالیۆنی پیادە و یەکێکی جەندرمە نێررابوون بۆ ناوچەی بێڕۆخ 1) C/SW 33.b)بۆ دەرکردنی خەلیل خۆشەوی لە خاکی تورکیا " زیاتر)Monthly Intelligence Summaries, Iraq, 1935, 13).

لەوەش هەر لەکاتی مانەوەیدا لە تورکیا، ئەوا خەلیل خۆشەوی هاتۆتە گوندی گەردییەکانی دیوی تورکیا و لەوێ بۆ ماوەیەک ماوەتەوە، هەروەکو ناوەڕۆکی بەڵگەنامەکەش دەڵێت "ناوچەی بارزان. لە کۆتاییەکانی مانگی ئایار خەلیل خۆشەوی ڕووی کردە یەکێک لە گوندەکانی گەردییەکانی تورکیا بۆ خۆحەشاردان و ئەگەری ئەوە هەیە هێشتان لەوێ بێت. لە ماوەی هەر دوو مانگی ئایار و حوزەیراندا ئەو و شوێنکەوتووەکانی بە بێدەنگی مانەوە. لەوانەیە ئەمە بەهۆی بەردەوامبوونی گوشار بێت لەلایەن هێزەکانی حکومەتەوە، کەوا ئێستا شوێن گۆڕینیان نیمچە ئەستەم بووە بۆ یاخیبووەکان بۆ جووڵەکردن لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر. لەگەڵ ئەوەشدا ڕاگەیەنرا کەوا یاخیبووەکان هەموو پاوانەکانیان سووتاندووە لە ناوچەی باکووری شێروان مەزن. بەهۆی ژمارەیەک لەو یاخیبووانەی کەوا ڕازیبوون بە خستنەڕووی حکومەت "دەخالەت" (بڕگەی ١٦٧ ی کورتەکەی نیسان) بڕوا وابوو کۆی گشتیی ژمارەی ئەو یاخی بووانەی هێشتان ماونەتەوە لەگەڵ خەلیل خۆشەوی دەگاتە نزیکەی تەنها ٤٠ پیاو (Monthly Intelligence Summaries, Iraq, 1935, 12).

ئەمانە دەریدەخەن خەلیل خۆشەوی باکووری کوردستانی هەم بۆ مانەوەی خۆی و هەمیش بۆ دووبارە پلاندانان و ئەنجامدانی چالاکی بەکارهێناوە، هەروەها دەردەکەوێت هۆزە کوردییەکانی باکووری کوردستان لە سەر سنووری عێراق-تورکیا هاوکار و هاوسۆزی خەلیل خۆشەوی بوونە.

لە درێژەی هەماهەنگی و هاوکارییەکانی دەوڵەتی تورکیا بۆ حکومەتی عێراقی، ئەوا دەبینین خێزانی خەلیل خۆشەوی، هەروەها خودی شێخ ئەحمەد و لایەنگرانی لە تورکیاوە تەسلیمی حکومەتی عێراق کراون، دواتریش دەگوترا شێخ ئەحمەد بە بیانووی هاندان و هەبوونی پەیوەندی لەگەڵ خەلیل خۆشەوی لە ڕێکەوتی ٢٣-١١-١٩٣٤ لە مووسڵەوە ڕەوانەی ناسریە کراوە، هەروەکو بەڵگەنامە بەریتانییەکە دەڵێت "خانەوادەی یاخیبووەکان، ئەوانەی کە دەگوترا لە بنەڕەتدا لە لایەن دەسەڵاتدارانی تورکیاوە ڕاگوێزرابنەوە بۆ دزار گەوەڕ (بڕگەی ١١١ لە کورتەی مانگی ڕابردوو)، ئێستا ڕاگەیەنراوە کەوا لەلایەن خودی یاخیبووەکانەوە گوازرابنەوە بۆ "ناوچەی عێراقی بەرمشکا .(1 C/SE. 27.a.28) خانەوادەی خودی خەلیل خۆشەوی دەستگیرکراون لە بیابان .(1 D/NW 1) (1.d" لەلایەن دەسەڵاتدارانی عێراقی و گوازراونەتەوە بۆ ناو عێراق لە مانگی ئازاری ١٩٣٤ (بەپێی ئەوەی کە ڕاگەیەنرا لە بڕگەی ٩١ی کورتەی مانگی نیسانی ١٩٣٤) باس دەکرێ شێخ ئەحمەدی بارزان، کە لە مووسڵەوە بۆ ناسریە لە ١٩٣٤/١١/٢٣ گوازرابۆوە بە تۆمەتی ئەوەی پەیوەندی لەگەڵ خەلیل خۆشەوی هەیە و هەڵساوە بە هاندانی خەلیل خۆشەوی و کۆمەڵەکەی لە دژی حکومەت، شێخی ناوبراو ئێستا ڕێگەی پێدەدرێت لە ناسریەوە لەگەڵ خانەوادەکەی بگەڕێتەوە بۆ بەغداد" (Monthly Intelligence Summaries, Iraq, 1935, 11).

تەنانەت لەبارەی هاوکاری تورکیا و ناردنی هێزی پیادە بۆ سەرکوتکردنی خەلیل خۆشەوی، بەڵگەنامە بەریتانییەکان زانیاریی جیاوازمان پێدەدەن، هەروەها لە بارەی ڕووداوەکانەوە زانیاریی وردتر دەخەنەڕوو، کە بە درێژایی وەرزی زستان ناوچەی بارزان بە بەردەوامی گێچەڵی پێدەکرا لە لایەن گرووپەکانی یاخیبووی لەیاسادەرچووەکانی خەلیل خۆشەوی، هەروەها دژەڕێکارەکانیش ئەستەم بوون بەهۆی بەفری زۆرەوە کەوا گشت ڕێگاکانی دادەپۆشی لەو کاتەی ساڵدا. هەرچۆنێک بێت بەرەو کۆتایی مانگی ئازار حکومەتی عێراق سەرکەوتووبوو لە هاندانی دەسەڵاتدارانی تورکیا بۆ گرتنەبەری ڕێکاری توندتر. دواتر ٣٠٠ کەس لە هێزی پیادەی تورکی نێرران بۆ سنوور نزیک گوندی بێڕۆخ و لە دیوی عێراقیشەوە هێزێکی گەڕۆک لە ٥٠٠ پۆلیس و دوو بەتالیۆنی سنووری سوپای عێراق پێکدەهات، ئەوا جێگیر کران لە هەردوو ناوچەی بارزان و برادۆست. لە ئاکامدا ژمارەیەک بەیەکدادانی بچووک ڕوویاندا کە تیایاندا لەوانەیە خەلیل خۆشەوی نزیکەی ٢٠ تا ٣٠ پیاوی لەدەستدابێت لە کوژراو و بریندار. ئەوەش وایکرد خەلیل خۆشەوی زیاتر بێ هێز بوو بە وازهێنانی زۆرێک لە پیاوەکانی و بە مەرجی ئاسان خۆیان ڕادەستی دەسەڵاتە خۆجێییەکان کرد. لە مانگی نیساندا لەبەر ئەوەی ڕێگریکرا لە ڕاکردن بۆ شوێنە نەریتییەکانی حەشاردانی خۆی لە سنوور لە دیوی تورکیا، ئەوا خەلیل خۆشەوی ڕایکرد بۆ زنجیرە چیاکانی نزیک (دالامبەر داغ)، ئەو شوێنەی کە سنوورەکانی تورکیا و ئێران و عێراق بەیەک دەگەن. بۆ ماوەیەک بە حەشاردراوی مایەوە، بەڵام لە درەنگانێکی مانگی حوزەیران جارێکی تر ئەو هێرشی کرد و تاڵانی گوندەکانی لە عێراق کرد. بەمەش حکومەتی عێراق دووبارە هێزەکانیان بەهێز کردەوە و حکومەتی تورکیاش هێزە سنوورییەکانی توند و تۆڵکردەوە بە بەکارهێنانی دوو بەتالیۆن لە هێزی پیادە و ٢٠٠ سواری چەکهەڵگر. ئەحکامی عورفی لە ناوچە ئاڵۆزەکە ڕاگەیەنرا و ژمارەیەک لەو گوندانەش چۆڵکران لەلایەن دانیشتووانیانەوە کە خەلیل خۆشەوی و

گرووپەکەی خۆراک و ئالیکی ئاژەڵیان لێیان دەستدەکەوت، ئەویش بە فەرمانی فەرماندەی هێزە عێراقییەکان. ئۆپەراسیۆنە هەماهەنگکارەکانی هێزەکانی تورکی و عێراقی تا ئاستێکی باش سەرکەوتوو بوون. بە ڕەتکردنەوەی پێداویستییەکان شوێنکەوتووانی خەلیل خۆشەوی زۆر زوو کەمبوونەوە بۆ نزیکەی ٢٠ پیاوی گێچەڵپێکراو و شەکەت بوو. لە سەرەتای مانگی ئەیلول هەواڵ لە خەلیل خۆشەوی درا، کەوا ڕایکردووە بۆ ئێران و لەمیانی دوا حەفتەی مانگی تشرینی یەکەم سەردەمی یاسای ئەحکامی عورفی کۆتایی پێهێنرا. بەمەش لە ئەنجامدا نزیکەی ٦٣ کەس لە شوێنکەوتووانی خەلیل خۆشەوی بەرانبەر دادگا سەربازییەکان حوکمدران و بە ماوەی جوداجودا لە زیندانیکردن حوکمدران و هەشت کەسیش لە سێدارەدران. دواتر ئەمە وایکرد، کە زستان داهات و گۆڕانی کەش و هەوا وایکرد ئەو هێزە تورکی و عێراقییانەی کەوا لە دژی ئەو کۆکرابوونەوە ناچار بە کشانەوە بوون، خەلیل خۆشەوی گەڕایەوە بۆ مۆڵگە کۆنەکەی کە چیای گۆڤەند بوو، لە نزیکەی ناوەڕاستی مانگی تشرینی دووەم ئەو دووبارە گێچەڵی دەکرد بە با کووری قەزاکانی بەڕۆژ و برادۆست. (Anuual Reports 1932-1938, 1955, p. 55)

هێزەکانی حکومەت بە بەردەوامی لە هەوڵی ئەوەدابوون خەلیل و لایەنگرەکانی لە قەزای زێبار گەمارۆبدەن، بە پێی سەرچاوەکە شوێنی هەندێک لە لایەنگرەکانی دۆزیوەتەوە، یەکێکیشیان لێ کوشتووە و ئەوانی تر ڕایانکردووە، و ئاماژە بەوە دەکات خەلیل خۆشەوی (ئەشقی) زۆر جار ئامادەیی خۆی پیشانداوە و خۆی ڕادەستبکاتەوە، کاتێک ئەو ماوەی دەستنیشانکردووە بۆ خۆبەدەستەوەدان تەواو دەبێت، خەلیل چەند بیانوویەک لە دەسەڵات و دادپەروەریدا دەدۆزێتەوە. حکومەت ڕایدەگەیێنێت هەرچەندە ماوەی دەستگیرکردنی درێژ بێت چارەنووسی وەک ئەشقی و ڕێگرەکان دەبێت، و ڕایدەگەیێنێت بە پێی زانیارییەکان کۆتایی خەلیل خۆشەوی نزیکبووتەوە و لە ماوەیەکی کەمدا دەکەوێتە

دەست هێزەکانمان کە هەڵساون بە دەرکردنیان لە ناوچەکەدا، بە تایبەتی دوای ئەوەی دوودڵیی خۆی نواندووە لە خۆبەدەستەوەدان هەروەکو بەڵگەنامەیەکی بەریتانی لە بارەی ئەمەوە دەڵێت "حکومەتی عێراق ئاگاداری خەلیل خۆشەوی و شوێنکەوتووە یاخیبووەکانی کردەوە کەوا ئەوان ئامادەن بۆ بەخشینی دەخالەت بۆ هەریەکە لە خۆی و شوێنکەوتووەکانی. سەرەڕای ئەمەش خەلیل خۆشەوی ئاگادارکراوەتەوە کەوا ژیانی پارێزراو دەبێت. تاکو ئێستا وەڵامەکەی زانراو نییە. بە بیرمان دێتەوە کەوا خەلیل خۆشەوی دوورخراوەتەوە لە مەرجەکانی ئەو خۆبەدەستەوەدانەی کە بۆ سەرکردەکانی بارزان لە ساڵی ١٩٣٢ و ١٩٣٣ خراوەتەڕوو، چونکە ئەو پۆلیسێکی ئاشووری کوشتووە کە دیل بووە لەلای."(Monthly Intelligence Summaries, Iraq, 1935, 11)

ئەوەی لێرەدا بۆمان ڕووندەبێتەوە ئەوەیە کە بەریتانییەکان بوونە هۆکارێک بۆ ئەوەی حکومەتی عێراقی لێ خۆشبوون بۆ خەلیل خۆشەوی دەرنەکات، بەڵکو بەدوایدا بێت و ئەویش جووڵانەوەکەی زیاتر پەرەبسێنێت.

باسی دووەم: کوژرانی خەلیل خۆشەوی و کۆتاییهاتنی جووڵانەوەکەی:

لەدوای ئەوەی خەلیل خۆشەوی لە ناوچەی دۆسکییەکان ماوە، بڕیاریدا خۆی ونبکات تاکو هاتنی وەرزی بەهار، بۆ ئەمەش بیری کردەوە بچێتە ناوچەی ڕێکانییەکان، چونکە خاوەن چاکە بوو لەگەڵ سەرۆکهۆزی ڕێکانی (کەلحێ) لە ساڵی ١٩٢٣ (بارزانی، ١٩٩٨، ٤٧). لە دەست (سیتو ئاغای هورەماری) ڕزگاریکردبوو کە دەیویست پەلاماری ناوچەکانی کەلحێ بدات و بیخاتە ژێر ڕکێفی خۆی، بەڵام خەلیل خۆشەوی بە هانای کەلحێ دەچێت و دەبێتە پاڵپشتی و ڕزگاریدەکات، بەڵگەنامەیەکی بەریتانی لە بارەی کەلحێ ئاغا و پەیوەندی لەگەڵ خەلیل خۆشەویدا چەند زانیارییەکی دەگمەنمان پێدەدەن، کە دەڵێت "کەلحێ ئاغای ڕێکانی. ئاغا و

سەرۆکی هۆزی ڕێکانە، یەکەم ئامۆزای وەهاب (هابی) ئاغایە، کەوا لەلایەن سوتۆ (سیتۆ) ئاغای هۆرەماری لە مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی (١٩١٩) کوژرا. کەلحێ بەڵێنی بە خەلیل خۆشەوی دابوو کچێکی خۆی پێ بدات چونکە خەلیل پێشتر کەلحێی پەنادابوو (لەدەست سیتو ئاغای هورەماری ڕزگاری کردبوو)، بەڵام ئەمەی نەکرد و کچەکەی خۆی لە ڕێکان ئاغا مارەکرد، کە ئەمەش سەری کێشا بۆ بەرپابوونی شەڕ لە نێوان هەردوو هۆزی ڕێکانی و مزووریی باڵا. کەلحێ کەسێکی شلەژاو بوو، بەڵام لایەنگری و ڕێزێکی تەواوی هەبوو بۆ حکومەت. هەر بۆیە هێزێکی هۆزگەری (عەشایەری) دروستکرد بۆ یارمەتیدانی قایمقامی ئامێدی لە شۆڕشی ساڵی ١٩٢٢ و چەندین گوندی مزووریی باڵای خاپوورکردن. یەکێک لەوانەش گوندی ڕەزکا بوو (Military Report, " 1929, 362).

هەر لەسەر ئەو بنەمای چاکەکردنەی خەلیل خۆشەوی لەگەڵ کەلحێ ئاغا، خەلیل پەیوەندی بە (کەلحێ) دەکات و پێی دەڵێت "لە ناوچەکەتان دوور لە ئاواییەکان، لە شاخەکاندا ژیان بەسەر دەبەین تاکو وەرزی بەهار دێت، لە ئەنجامی بەفر و بارانێکی زۆر ڕێگاکان دەگیرێن، کەلحێ بەڵێنی پێ دەدات لە ناوچەکەیدا بیحەسێنێتەوە تا هاتنی وەرزی بەهار و بەشی دوو هەفتە خۆراکیان بۆ دەباتە شاخ، لەلایەکی ترەوەش حکومەتی عێراقی لە ئامێدی ئاگادارکردۆتەوە سەبارەت بە خەلیل خۆشەوی و هاوڕێکانی لە ناوچەکەدا و هێزی حکومەتی هێنایە سەر شوێنی خۆحەشاردانی خەلیل و لایەنگرەکانی (بارزانی، ١٩٩٨، ٤٧-٤٨) کە لە ئەشکەوتێکدا بوون نزیک گوندی (هرباشک) لە ناوچەی ڕێکانییەکاندا گەمارۆدران بە هێزی حکومی و بەکرێگیراوان، سەرەنجام خەلیل و لایەنگرەکانی تا دوا هەناسەیان بەرگرییان کرد، خۆیان بە دەستەوە نەداوە، لە کۆتاییدا خەلیل و (١٢) کەس لە هاوڕێیەکانی کوژران، سەری (خەلیل و سەلیمی برای و مەحەمەد هوری) لە لاشەیان

جیاکردنەوە و سەری خەلیلیان بردە بنکەی پۆلیسی شێروان مەزن، لەوێ هەڵیان واسی (شێروانی، ٢٠٠٨، ٢٨٥). هەروەها لاشەکەشی لە گوندی (کرکەموو) لە ناوچەی شێروان بەخاکسپێردرا (بی رەش، ١٩٨٥، ١١٠). لە نێو سەرچاوەکاندا دوو بۆچوونی جیاواز لەسەر ڕۆژی کوژرانی خەلیل خۆشەوی بەدیدەکرێت، لە بۆ چوونێکدا بە ڕێکەوتی ١٩٣٦/٢/٨ دەستنیشاندەکرێت (عارف، ١٩٩٩، ١٢٧) و لە بۆچوونێکی تردا ڕێکەوتی ١٩٣٦/٣/١٣ بە ڕۆژی کوژرانی دەزانرێت. ئەوەی زیاتر بۆچوونی دووەم (١٩٣٦/٣/١٣) پەسەنددەکات کە بەڵگەنامە بەریتانییەکانیش پاڵپشتی بۆچوونی دووەم دەکەن و کوژرانی خەلیل خۆشەوی بە ڕێکەوتی (١٣-٣-١٩٣٦) هەژماردەکەن کە تیایدا ئاماژە بەوە دەکەن کە لە بەیەکدادانێک کە لە ١٣ی ئادار ڕوویدا. لە ئەنجامی ئەو ڕاوەدوونانەی کە ئەنجامدرا لەلایەن هێزە زەبروەشێنەکان لە کەرتی بارزان لە بەیەکدادانێکدا لە وچانی سێزدەهەمدا، خەلیل خۆشەوی و سەلیم خۆشەوی و سێ ئەندامی تری لایەنگرانی خۆشەوی کوژران و شەش کەسی تریش دەستگیرکران. بەمەش جووڵانەوەکەی خەلیل خۆشەوی بەرەو کۆتایی ڕۆیش (P olitical situation, 1936, 3497).

لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت سەرەڕای هاوکاری تورکیا و ئێران لەگەڵ عێراق، و سەرەڕای یەکگرتنی کارگێڕیی موتەسەریفەکان بەرانبەر بزووتنەوەکە، بگرە لە حوکمی عورفی و سیاسەتی تووند بەسەر ناوچەکەدا، ڕۆڵی (کەلحێ)ی سەرۆکهۆزی ڕێکانی لە هەمووان کاریگەرتر بووە، کە شوێنی حەوانەوەی خەلیل خۆشەوی و لایەنگرانی پیشانی حکومەت داوە، ئەمە لە کاتێکدا خەلیل پێشتر خاوەنی چاکەش بووە لەگەڵی، بەڵام لە بەرانبەر خەڵاتێکی کەمی حکومەت، ئەوا خیانەت لە خەلیل و بزووتنەوەکەی کرد. ئەوەی جێگای سەرنجە بەر لە کوژرانی خەلیل خۆشەوی، ئەوا کەلحێ دوو جاری تریش خیانەتی لە خەلیل خۆشەوی کردووە کە هەم کچەکەی خۆی لێ مارە نەکردبوو کە بەڵێنی

پێدابوو، هەمیش بە هاوکاریی حکومەتی عێراقی هێرشی کردبووە سەر گوندی مزوورییەکان و سووتاندبووی. ئەوەی جێگای پرسیارە؛ چۆن خەلیل خۆشەوی دوای ئەم دوو خیانەتە متمانەی بە کەلحێ کرد تاکو لە ناوچەکانی ئەودا بمێنێتەوە؟ ئایا لە ناچاریدا ئەو بڕیارەیدا لە ناوچەکەیدا بمێنێتەوە؟ یاخود خەلیل پێشبینی خیانەتی سێیەمی لە کەلحێ نەدەکرد؟

لەمەوە بۆمان دەدەکەوێت کە خەلیل خۆشەوی ڕاستە سەرکردەیەکی سەربازیی لێهاتوو بووە و جێگای متمانەی تەواوی شێخ ئەحمەدی بارزان بووە، خاوەنی چەندین داستان و چالاکیی سەربازی بوو، بەڵام کەسێکی سیاسیی زیرەک نەبووە، چونکە نەدەبوو متمانە بە کەلحێ ئاغا بکاتەوە، لە کاتێکدا پێشتر دوو ئەزموونی لەگەڵیدا هەبووە و دەیزانی کەلحێ بارودۆخی باشبێت و مەترسیی هۆز و ئاغایەکانی لە سەر نەبێت، ئەوا لە سەر خەلیل خۆشەوی خۆی ناشیرین ناکات بەرانبەر بە حکومەتی عێراقی.

ئەنجام:

له دوای وردبوونەوه له زانیارییه مێژووییەکانی بەڵگەنامەکان و بەراوردکردن و تاوتوێکردنیان، توێژینەوەکه به چەند ئەنجامگیرییەک گەیشت، دەکرێ پوختەیان له خوارەوەدا بخرێنەڕوو:

یەکەم/ خەلیل خۆشەوی و بنەماڵەکەی پەیوەندییەکی بەهێزییان لەگەڵ شێخەکانی بارزان هەبووه. به تایبەتی خودی خەلیل خۆشەوی یەکێک بووه له کەسه هەره نزیک و متمانەپێکراوەکانی شێخ ئەحمەدی بارزان.

دووەم/ خیانەتی (کەلحێ ئاغا) له خەلیل خۆشەوی بووه هۆی کوژرانی، که ناوبراو سێ جار خیانەتی له خەلیل خۆشەوی کردووه، یەکەم؛ بەڵێنی پێداوه کچەکەی بداتێ، بەڵام نەیداوه، دووەم: به هاوکاریی خکومەتی هێرشی کردۆته سەر گوندەکانی ژێر دەستی خەلیل خۆشەوی له دەڤەری مزووریی باڵا، سێیەم: ئاشکراکردنی شوێنی خۆحەشاردانی خەلیل خۆشەوی بۆ حکومەتی عێراقی له پێناو پێدانی بڕێک پارە.

سێیەم/ حکومەتی بەریتانی هێندەی گرنگی به خەلیل داوه بەهۆی کوژرانی پۆلیسێکی ئاشووری، هێنده لەبەر سەرکوتکردنی جووڵانەوەیەکی کوردی لەناو خاکی عێراقی نەبووه.

چوارەم/ جووڵانەوەی خەلیل خۆشەوی درێژکەرەوەی شۆڕشی شێخ ئەحمەدی بارزانه و بەڵگەنامەکان پیشانیدەدەن که هەمیشه به ڕاسپارده و ڕێنماییەکانی شێخ ئەحمەد جووڵانەوەکانی له کوردستانی دیوی تورکیا و عێراق ئەنجامداوه.

پێنجەم/ جووڵانەوەکەی خەلیل خۆشەوی کاریگەری و مەترسی لەسەر حکومەتی تورکیاش دروستکردبوو، هەربۆیه هەماهەنگی و

هاوکاریی تەواوی حکومەتی عێراقییان کرد لە سەرکوتکردنەوەی خەلیل خۆشەوی و لایەنگرەکانی.

پەراوێزەکان

[١] فیدراسیۆنی بارزان: ئەم یەکگرتنەی نێوان عەشیرەتەکانی (بەڕوژی، شیروانی، هەرکی بنەجی، گەردی، دۆڵەمەری، مزووری) کە تیایدا بووە هۆی دروستبوونی فیدراسیۆنێک بە سەرکردایەتیی شێخ عەبدولسەلامی دووەم، خودی ئەمەش لەسەر بنەمای ڕووبەڕووبوونەوەی نادادپەروەری و زوڵم و ستەمی دەسەڵاتدارانی ناوچەکە سەریهەڵدا. بۆ زانیاریی زیاتر لەبارەی فیدراسیۆن و گەلی بارزان، بڕوانە (شیرۆکی، ٢٠١٨، ١٧٣-١٨٣).

[٢] ئەرگوش: گەورەترین بلۆک (سرية)ی مزووورییەکانە (الدملوجي، ١٩٩٩، ص٩٦)، لە ڕووی دانیشتوانەوە، هەروەها یەکێکە لە گوندە جوان و قەشەنگەکانی ئەو دەڤەرە، چونکە سروشتێکی جوان و دڵڕفێنی هەیە، دەکەوێتە بناری چیای گۆڤەند و سەر سنووری باشور و باکووری کوردستان. ئەم گوندە کەش و هەوایەکی فێنکی هەیە و خاکەکەی بە پیتە بۆ کشتوکاڵ و چاندن و شینبوونی ڕووەکی خۆرسک (جگەرسۆز، ٢٠٢٠، ل٢٦)، ئەرگوش گوندێکی گەورەیە سەر بە ناحیەی (شێروان مەزن) لە قەزای مێرگەسۆر، کە سەر بە ئوستانی هەولێرە ئەرگوش هاوسنوورە لەگەڵ ماوەت و ئاکیکا و سلۆر و بەنان (جگەرسۆز، ٢٠٢٠، ٢٧). گوندی ئەرگوش پێکهاتووە لە گوندەکانی عەشیرەتی مزووری و چای سەرخنگێل (لوتکەی بۆتین)، و لەلای باکووریدا پێکهاتووە لە گوندەکانی عەشیرەتی هەرکی و ڕووباری شین، هەروەها لەلای باشوور و باشووری ڕۆژهەڵاتی گوندی ئەرگوش گوندەکانی سەر بە باکووری کوردستان (کوردستانی تورکیا) هەن کە تەنها چیای گۆڤەند لە نێوانیانە، کە سەر بە عەشیرەتی گەردین. ئەم گوندە نزیکەی ١٧٠کم لە سەنتەری شاری هەولێرەوە دوورە، ئەم گوندە ناسراوە بە زۆریی کانیاو و باخ و باخاتی جوان، چیای

(چوارچەل) دەکەوێتە باکووری گوندەکە. هەروەها (چیای هۆگل) دەکەوێە ڕۆژئاوای گوندەکە (ئەرگوشی، ٢٠٢٠، ٣٥-٤٠).

٣ چیای گۆڤەند: ئەم چیایە دەکەوێتە سنووری نێوان باکوور و باشووری کوردستان (لەسەر سنووری دەوڵەتی تورکیا و عێراق). گوندی ئەرگوش دەکەوێتە دامێنی ئەم چیایە، چیای گۆڤەند هەمیشە دەروازەیەک بووە بۆ خۆ ڕزگارکردن و شوێنی حەوانەوە و دابینکردنی هاوکاریی ماددی و مرۆیی بۆ شۆڕشگێڕان لەکاتی شۆڕشەکانی بارزان. توێژەران.

لیستی سەرچاوەکان:

بەڵگەنامەی عوسمانی:

- BOA. İ__HB___00165_00001_001_001

بەڵگەنامە بەریتانییەکان:

- political situation; relations with HMG' [148r] (300/982), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/12/2860.
- Military report on Iraq. Area 9 (Central Kurdistan) [141r] (286/394), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/MIL/17/15/46, p.326.
- File 8/5 Monthly Intelligence Summaries, Iraq' [9r] (22/268), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/R/15/2/294, p.11.
- Coll 17/17 'FO Annual Reports, 1932-1938, 1947. Annual review of events 1939-1942. Political Review 1943-1944' [95v] (190/483), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/12/2877, p.55.

بەڵگەنامەی تورکی:

- T.C. Harciye Vekaleti, 1932, 1.

- T.C. Hariciye Vekaleti, 1933, 1.
- T.C. Hariciye Vekaleti, 1933, 2.

کتێبەکان:

- قادر، أحمد محمدأمین. (٢٠٠٧). موقف مجلس النواب العراقي في القضية الكردية في العراق ١٩٢٥/١٩٤٥، السليمانية.
- ئەحمەد، بژار عوسمان ، عادل، ڕۆژ عەبدوللا .(٢٠٢٠). ئەرگوش لە بەڵگەنامەکانی عوسمانی و بەریتانی دا، هەولێر.
- شیرۆکی، بەدر ئیسماعیل. (٢٠١٨). بارزان مایکرۆمۆدیلی کیانێکی سەربەخۆ، هەولێر: چاپخانەی رۆژهەڵات.
- جگەرسۆز، محەمەد ساڵح پیندرۆیی .(٢٠٢٠). ژیانی کەلتوری و کۆمەڵایەتیی دەڤەری مزووری باڵا، هەولێر: چاپخانەی رۆژهەڵات.
- مصطفى، حسن.(١٩٨٣). البارزانیون وحرکات بارزان، ط٢.
- إسماعيل، زبير بلال .(١٩٩٨). ثورات بارزان ١٩٠٥-١٩٣٥، أربيل.
- جاف، سەفا. (٢٠٠٧). شۆڕشی نیشتمانی و نەتەوەیی ئەیلول و هەیبەتی ئەسعەد خۆشەوی، هەولێر.
- سێلکی، سیامەند مەحمود. (٢٠٠٦). کاروانێ سەرفرازیێ، هەولێر، ٢٠٠٦.
- الدملوجي، صديق. (٢٠١٠). اليزيدية، طبع الثاني.

- ب البوتاني، عبدالفتاح علي يحى. (٢٠٠١). وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، أربيل.

- البارزاني، عزيز حسن. (٢٠٠٢). الحركة القومية الكوردية التحررية في كوردستان العراق ١٩٣٩-١٩٤٥، اربيل.

- ل لازاريف. (٢٠٠٨). مێژووی کوردستان، و: وشیار عەبدوڵلا سەنگاوی، هەولێر.

- جوندیانی، مستەفا. (٢٠٠٣). هەڵدانەوەی چەند لاپەڕەیەک لەڕاپەرینەکەی خەلیل خوشەوی، کۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی نەمر، ئامادەکردنی: مومتاز حەیدەری و د. کوردستان موکریانی و د. دلێر ئیسماعیل حەقی شاوەیس، ب ٢، هەولێر.

- چیاوک، مەعروف. (٢٠٠٨). کارەساتی بارزان ی زوڵم لێکراو، دهۆک: چاپخانەی خانی.

- بارزانی، مەسعود. (١٩٩٨). بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد ١٩٣١-١٩٥٨، و: سەعید ناکام، دهۆک.

- شێروانی، هاشم. (٢٠٠٨). دەڤەرا بارزان جوگرافیا – دیرۆک – کەلتور، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر.

ماستەرنامەی بڵاونەکراوە:

- عادل، ڕۆژ عەبدوڵلا. (٢٠١٠). ناوچەی بارزان لەنێوان ساڵانی ١٩٣١-١٩٤٦ (لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە)، ماستەرنامە/ بڵاونەکراوە، زانکۆی صلاح الدین، هەولێر.

ڕۆژنامە:

- ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکراوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە ٦٢، ٢٦/ رجب/ ١٣٦٥.

Abstract:

The suppression of Sheikh Ahmadi Barzan's movement by the Iraqi government with the support of the British air force did not destroy the liberation movement in Barzan. However, the first Barzan revolution led to the emergence of several prominent leaders among the Barzanis. Khalil Khoshawi was one of the most influtial leaders and continued fighting against the Iraqi Government. He always acted according to the instruction of Sheikh Ahmad Barzan. This caused made many problems for the Iraqi government and forced it to seek assistance and coordination from Britain, Iran, and Turkey to suppress Khalil Khoshaw's movement. Some sources consider that Khalil Khoshaw's movement was a different revolution from the revolution of Sheikh Ahmad of Barzan, while Khalil Khoshaw followed Sheikh Ahmadi's instructions and orders, and was always loyal and trusted leader of Sheikh Ahmad, so his movement complemented the first Barzan revolution. In general, this study attempts to show the relationship between Khalil Khoshaw and Sheikh Ahmad of Barzan in the years 1931-1936 Based on British and Turkish documents.

Keywords: Khalil Khoshawi, Barzan, Kurds, Mergasur, Mizuri.

ملخص :

أخمدت الحكومة العراقية حركة الشيخ أحمد البرزاني بدعم من سلاح الجو البريطاني، ولكن لم تقضي على حركة التحرير في برزان، وكانت هذه الثورة هي ثورة الشيخ أحمد البرزاني بحيث أدت إلى ظهور العديد من القادة البارزين في صفوف البرزانيين. و من ابرزهم (خليل خوشوي) الذي كان باستمرار يتحرك ضد الحكومة العراقية ويتلقى التعليمات من الشيخ احمد البرزاني. تسبب ذلك في الكثير من المتاعب للحكومة العراقية وأجبرها على طلب المساعدة والتنسيق من بريطانيا وإيران وتركيا لقمع حركة خليل خوشوي، بل إن بعض المصادر تعتبر أن حركة خليل خوشوي ثورة مختلفة عن ثورة الشيخ أحمد البارزاني، بينما كان خليل خوشوي يتبع تعليمات وأوامر الشيخ أحمد ، وكان دائمًا زعيمًا مخلصًا وموثوقًا للشيخ أحمد، وكانت حركته مكملة لثورة البرزان الأولى. بشكل عام تحاول هذه الدراسة إظهار العلاقة بين خليل خوشوي والشيخ أحمد البرزاني ١٩٣١-١٩٣٦ بناء على وثائق بريطانية وتركية.

الكليمة المفتاحية: خليل خوشوي، بارزان، كرد، ميركسور، مزوري